

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

ЦАНГА [нем. Zange — омбур, қисқич] *тех.* Металл қирқувчи ва ёғочга ишлов берувчи станокларда цилиндрлик ёки призматик шаклдаги деталларни қисиб кўйиш учун мўлжалланган мослама.

ЦАПФА [нем. Zapfen — тиқин, пўкак; ўк, стержень] *тех.* Машина, механизм, станоклар ўқи ёки валининг подшипникка таяниб, унда айланадиган қисми. *Буриш цапфаси.* ■ *Цапфанинг зарур шакл ва ўлчамдан хиёл бўлса ҳам оғиши механизмнинг ишига салбий таъсир қилади, шунинг учун у жуда аниқ қилиб тайёрланади.* «ЎЗМЭ».

ЦЕДРА [итал. cedro — лимон] Цитрус ўсимликлар (апельсин, лимон ва б.) мевасининг бўёқдор ташқи қавати, пўсти (майдаланган ёки қуритилган ҳолда озиқ-овқат саноатида ва ошпазликда зирavor сифатида ишлатилади)

ЦЕЗИЙ [лот. caesius — ҳаворанг, оч кулранг] *ким.* Менделеев даврий системасининг I гуруҳига мансуб кимёвий элемент, осон эрийдиган қумуш тусли юмшоқ ишқорий металл. *Шишага цезий аралаштирилганда эса у радиоактив нурланиш таъсирида хираланмайди.* «Фан ва турмуш».

ЦЕЙТНОТ [нем. Zeit — вақт + Not — эҳтиёж] Шахмат ва шашка ўйинида: дастлабки юришлар учун белгиланган вақт ортиқча сарфланиб, кейинги юришларни ўйлаш учун вақт етишмаслиги; вақт танқислиги. *Цейтнотда қолмоқ.*

ЦЕЛЛОФАН [лот. cellula — ҳужайра + юн. phanos — тиниқ, шаффоф] Вискозадан махсус йўл билан ҳосил қилинадиган юпқа, сув ўтказмайдиган шаффоф материал (мол

ўраш учун ва полиграфияда ишлатилади). *Целлофан пакет. Целлофан цехи.* ■ *Вискоза эритмасидан фақат сунъий ипаккина эмас, ундан целлофан, сунъий жун толаси, парда ва бошқа нарсалар ҳам ҳосил қилиш мумкин.* «Саодат».

ЦЕЛЛУЛОИД [целлюлоза + юн. eidos — кўриниш] Целлюлоза нитратидан тайёрланган, тез алангаланадиган, эластик шаффоф модда (атторлик буюмлари, ўйинчоқлар ва ш.к. лар ясашда ишлатилади). *Целлулоид массаси. Целлулоид ўйинчоқ.* ■ *Маълумки, ишқаланиш натижасида пластмасса, целлулоид нарсаларда электр заряди вужудга келади.* «Фан ва турмуш».

ЦЕЛЛЮЛОЗА [фр. cellulose < лот. cellula — ҳужайра] I Глюкоза қолдигидан ҳосил бўладиган, ўсимлик ҳужайралари қобиғининг асосий таркибий қисми бўлган юқори молекулали бирикма; ўсимлик тўқималарининг механик чидамлилиги ҳамда эластиклигини таъминлайди. [Олимлар] *Пахтанинг мураккаб кимёвий таркибини, айниқса, унинг. «целлюлоза» деган моддadan таркиб топганлигини кейинроқ тушунганлар.* «Гулистон».

2 Ёғочдан ва баъзи бир ўсимликлар поясидан кимёвий йўл билан ҳосил қилинадиган тола модда [қоғоз ва картон, сунъий ипак, пластмасса, лок, портловчи моддалар ва ш.к. тайёрлаш учун ишлатилади]. *Ёғоч целлюлозаси. Пахта целлюлозаси.*

ЦЕЛЬСИЙ [швед астрономи ва физиги Андерс Цельсий (Celsius) номидан]: **Цельсий шкаласи** Сувнинг музлаш нуқтасидан қайнаш нуқтасигача бўлган температурани

Ушбу ҳарф луғат мақолалари А. Мадвалиев томонидан тузилди.

кўрсатадиган, 100 градусга бўлинган шкала ва шундай шкалалари термометр.

ЦЕМЕНТ [лот. caementum — майдаланган тош; шағал] **1** от Сувга қорганда, тез қотиб, тошсимон массага айланадиган қурилиш материали; кукунсимон бириктирувчи қурилиш материалларининг умумий номи. *Юқори навли цемент.* ■ *Цемент, оҳак, ганч, михларимизни — қурилишда зарур бўладиган нарсаларимизни — бўрондан, қумдан сақладик.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Икки кунда цемент ҳам топилди, бульдозер ҳам, бетон плиталар ҳам топилди.* С. Аҳмад, Тоғ афсонаси.

2 сфт. Цемент билан сувалган, текисланган. *Цемент пойдевор. Цемент сувоқ.* ■ *Йигитлар хароб станциянинг кенг цемент зинасида нон кавишаб ўтиришаркан, тасодифан.. бухоролик йигит келиб қолди.* Ойбек, Куёш қораймас. *Ўнг қатордаги биринчи хонага боғланган каттакон тарғил сигир цемент охурни тили билан ялашдан тўхтаб, шохдор бошини кўтарди.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 анат. Тишнинг ўзаги ва бўйни асосий тўқимасини қоплаб турадиган суяксимон модда.

ЦЕМЕНТЛАМОҚ Цемент билан сувамоқ, цемент билан бириктирмоқ. *Цементланган тротуар. Цементланган девор.* ■ *Биз қаршилик кўрсатганимиздан кейин, мозор бошқармаси дахланинг очиқ-тешик жойларини цементлаб ташлади, — деди Абдураҳмонов.* И. Қаландаров, Шохидамас, баргида.

ЦЕНЗ [лот. census — баҳолаш, баҳоланган мол-мулк < senso — рўйхатга оламан] Кишиларнинг айрим ҳуқуқлардан, хусусан ваколатли ҳокимият органларига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқидан фойдаланишига рухсат берувчи, йўл қўювчи шартлар. *Мулк цензи. Сайлов цензи.* ■ *Турли давлатлар конституциявий тажрибасида сайлов цензларининг ҳар хил турлари мавжуд.* Газетадан.

ЦЕНЗОР [лот. censor < senso — рўйхатга оламан] Цензура хизматидаги, матбуот устидан назорат қилувчи шахс.

ЦЕНЗУРА [лот. censura — қадимги Римда цензор лавозими] **1 тар.** Матбуот устидан назорат қилиб турувчи давлат муассасаси. *Лермонтов бир неча драмалар ёзди, лекин подшо цензураси уларни саҳнада кўрсатишга ижозат бермади.* Газетадан.

2 тар. Матбуот, саҳна ва ш.к. учун белгиланган асарларнинг, умуман, оммавий ахборот воситаларининг мазкур муассаса томонидан текшириб, назорат қилиб турилиши. *Цензура қилмоқ. Цензурадан ўтказмоқ.*

ЦЕНТ [ингл. cent < лот. centum — юз] АҚШ, Канада, Нидерландия ва б. айрим мамлакатларда шу мамлакатлар асосий пул бирликларининг юздан бирига тенг бўлган танга пул.

ЦЕНТНЕР [нем. Zentner < лот. centenarium — юз қадокқа тенг оғирлик] **1** Метрик ўлчов тизимида 100 килограммга тенг оғирлик ўлчови бирлиги. *Ҳосилдорлик ўтган йилдагига нисбатан беш центнер ошиб, 42 центнерга етди.* Газетадан.

2 Ғарбий Европадаги бир қанча мамлакатларда 50 килограммга тенг оғирлик ўлчови бирлиги

ЦЕНТНЕРЛИ Центнер оғирлигидаги. *Икки центнерли той.*

ЦЕНТНЕРЧИ тар. Ҳар гектар ердан маълум центнер ҳосил етиштирувчи деҳқон. *Юз центнерчи қизларнинг мақтовви шеърга сиғмас.* Зулфия.

ЦЕНТРАЛИЗМ [ингл. centralism < лот. centrum — марказ, ўрта < юн. kentron — циркуль игнаси] тар. Маҳаллий муассаса ва ташкилотлар марказий ҳокимиятга, ягона бир марказга бўйсундирилган ва унинг кўрсатмалари асосида фаолият юритадиган бошқарув тизими.

ЦЕНТРИЗМ [ингл. centrism < лот. centrum — марказ] тар. сиёс. Сиёсий арбоблар ва ташкилотларнинг ижтимоий барқарорликка эришиш мақсадида турли хил мўтадил ҳаракат ва партияларни бирлаштириш йўлидаги интилиши.

ЦЕНТРИСТ [ингл. centrist] Центризм тарафдори, издоши.

ЦЕНТРИФУГА [нем. Zentrifuge < лот. centrum — марказ + fuga — қочиш] Катта тезликда айланиш пайтидаги марказдан қочма куч таъсири билан бир жинсли бўлмаган бирикмаларни таркибий қисмларга ажратадиган аппарат (кимёвий тадқиқотларда, озиқ-овқат саноати ва ш.к. ларда қўлланади). *Тупроқни механик анализ қилишда центрифугадан фойдаланилмоқда.* М. Баҳодиров, Тупроқшуносликдан амалий машғулотлар.

ЦЕРИЙ [лот. Ceres, Ceregis — кичик сайёра номи; элемент шу сайёра билан деярли бир вақтда кашф этилгани учун шундай номланган; Церера — рим мифологиясида ҳосилдорлик, оналик ва оила маъбудаси] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб кимёвий элемент; яхши кесилувчи ва яссиланувчи металл.

ЦЕСАРКА қ. **сесарка**. *Цесарка жуда ҳаракатчан: уади ва тез югуради.* «ЎЗМЭ».

ЦЕХ [нем. Zeche] 1 Завод, фабрика каби улкан саноат корхонасининг муайян маҳсулот ёки ярим фабрикат ишлаб чиқарилган асосий ёки ёрдамчи бўлими. *Ип йигирув цехи. Цех бошлиғи.* ■ *Заводнинг пахта тозалаш цехида эса чиқиндини қайта ишловчи регенератор ўрнатилди.* Газетадан. *Корхона цехларини ўзига хос ижодхонага қиёс қилиш мумкин.* Газетадан. *Ўгириш ишида киностудиянинг монтаж, овоз, фильмни қайта ишлаш ҳамда мураккаб съёмка цехлари фаолият кўрсатади.* Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

2 Шундай бўлим жойлашган бино. *Цехлар ичига шахдам қадам ташладик.* Файра-тий.

ЦИАН [юн. cyanos — оч ҳаворанг тош] ким. Азот билан углероддан иборат ўткир ҳидли, ёнувчи, рангсиз заҳарли газ. *Цианга сульфат кислота таъсир эттирилса, цианат кислота ҳосил бўлади.* «ЎЗМЭ».

ЦИАНЛИ Таркибида циан бўлган. *Цианли калий.*

ЦИВИЛИЗАЦИЯ [фр. civilization < лот. civilis — фуқарога хос, давлатга хос] 1 Моддий ва маънавий маданиятнинг ижтимоий тараққиётида эришилган муайян босқич; маданий тараққиёт даражаси. *Шарқ цивилизацияси.* ■ *Бозор иқтисодиёти — жаҳон цивилизацияси ривожланиши йўлидаги муқаррар босқичдир.* Газетадан.

2 айн. **маданият, тамаддун.**

3 Маданиятнинг замон ва маконда чегараланган тарихий типи. *Миср цивилизацияси. Месопотамия цивилизацияси.*

4 Инсониятнинг ёввойилик ва ваҳшийлик давридан кейинги ижтимоий тараққиёт босқичи.

ЦИГАРА қ. **сигара**. *Баланд мартабали меҳмон ёнбошлар цигара чекар, бошқалар камтарлик билан чўкка тушиб утирарди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЦИКЛ [юн. kyklos — гардиш, айлана, доира] 1 Маълум давр ичида такрорланиб турадиган иш, ҳодиса, жараён ва ш.к. нинг ҳар бир давраси. *Ишлаб чиқариш цикли. Ўзгарувчан ток цикли.* ■ *Ғуза парваришининг тўла бир циклини амалга ошириш учун 10–12 кун вақт сарфланади.* Газетадан. *Роботнинг ишлаш циклини ўзгартириш, уни бошқа операция бажаришга мослаштириш мумкин.* «Фан ва турмуш».

2 қ. **туркум 2**. *Бундай асарлар орасида «Ватандошларим» цикли, «Мангулик» сингари ўнларча ажойиб очеркларимиз китобхоналарга манзур бўлган.* Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми. *Масалан, Гомер циклидаги поэмаларни ижро этган қадимги юнон мактаби.. бизга маълумдир.* «ЎТА».

ЦИКЛИК Цикллар бўйича содир бўладиган, цикли, даврий. *Қайта ишлаб чиқаришнинг циклик ҳаракати.*

ЦИКЛЛАШТИРМОҚ айн. **туркумламоқ 1**.

ЦИКЛИ Даврала, даврий. *Цикли жараён. Ишнинг цикли графиги.*

ЦИКЛОН I [юн. kyklon — айланувчи] метеор. Атмосферанинг кучли ёғингарчилик, шамол ва қуюқ булутланиш билан кечадиган шиддатли, уюрмавий ҳаракати; радиуси бир неча минг километрга етадиган ҳаво гирдобы. *Ернинг булут ва қор қоплами, кундузи ва кечқурунги уфқи фотосуратга олинди, довуллар ва циклонлар аниқланди.* Газетадан. *Ўзбекистонга Атлантика океанидан келадиган циклонлар қишда илқ, ёмғирли, қорли об-ҳаво келтиради.* «ЎЗМЭ».

ЦИКЛОН II тех. Ҳаво (газ)ни муаллақ қаттиқ зарралардан марказдан қочма куч таъсирида тозалаш учун мўлжалланган аппарат.

ЦИКЛОТРОН [юн. kyklos — айлана + (elek)tron — қаҳрабо (бу ерда «трон» — электроникага алоқадор асбоблар номини ҳосил қилувчи қўшимча)] Зарядланган микроразрлар (протон ёки ионлар)нинг ҳаракатини тезлаштирадиган, атом ядросини текширишда ишлатиладиган мослама. *Келажакда энг кучли циклотронлардан бири бўладиган циклотрон пойдевори ёнига автосамосваллар кетма-кет келиб турибди.* Газетадан.

ЦИЛИНДР [юн. kylin-dros — вал, ғалтак] 1 мат. Цилиндрик сирт ва иккита параллел текислик билан чегараланган жисм. *Агар*

цилиндрик сирт ясовчилари цилиндр ясовчигига перпендикуляр бўлса, у тўғри цилиндр деб аталади. «ЎЗМЭ».

2 *тех.* Шу шаклдаги деталь ёки буюм. *Гилдиракнинг ҳар бир спицаси ўз ўлчамини ўзгартира олувчи ўзига хос пневматик цилиндрга эга.* Газетадан. *Мис, рух ва қалайдан тайёрланган.. цилиндрни кимдир гилдираптиб келди.* «Муштум».

3 *кўчма* Соябони кичикроқ, тепаси баланд цилиндрсимон бош кийими, эркаклар шляпаси. *Цилиндр кийган киши.*

ЦИЛИНДРИК 1 Цилиндрга оид. *Цилиндрлик жисм.*

2 Цилиндр шаклидаги, цилиндрсимон.

ЦИЛИНДРЛИ 1 Цилиндри бўлган, цилиндр билан таъминланган. *Цилиндрли машиналар. Тўрт цилиндрли двигателлар.*

2 Бошига цилиндр кийиб олган. *Цилиндрли киши.*

ЦИНГА [қад. р. цинга — панжа бўғимларининг зирқираб оғриши] *тиб.* Витамин етишмаслиги туфайли юз берадиган, дармонсизлик, тиш милкларининг бўшашуви, қонаши ва тишларнинг тўкилиши билан характерланадиган касаллик. «С» витамини рахит, витаминоз, цинга касалликларидан сақлайди. «Саодат».

ЦИНК [нем. Zink — рух] *ким.* Менделеев даврий системасининг II гуруҳига мансуб кимёвий элемент, кумушсимон-оқиш, яхши чўкичланадиган металл, рух.

ЦИНКОГРАФ Цинкография мутахассиси. *Цинкографлар офсет-босма фабрикаси аҳил жамоасининг ишчан аъзоларидир.* Газетадан.

ЦИНКОГРАФИЯ [цинк + юн. grapho — ёзаман] *плгрф.* I Типографияда расм. чизма ва ш.к. ларни босиш учун фотомеханик йўл билан рух клишелар тайёрлаш усули. *Цинкография клишеси. Чизмани цинкография усули билан босиб чиқариш.*

2 Шундай клишелар тайёрлайдиган корхона ёки цех. *Наширётимизнинг цинкография цехи республикамиздаги энг йирик иллюстрация устахонаси ҳисобланади.* Газетадан.

ЦИРК [лот. circus — айлана, доира] **1** Санъатнинг акробатика, гимнастика, масҳарабозлик, иллюзионизм, дорбозлик, жонглёрлик, ҳайвонлар ўргатиш, ўйнатиш ва ш.к. жанрлар (томошалар)ни ўз ичига олган тури. [Искандар] *Олти-етти ёшларда*

отасидан етим қолиб, кўчманчи цирк артистлари билан кўп шаҳарларни кезган. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.

2 Санъатнинг шу турини томошабинларга кўрсатиш билан шуғулланадиган муассаса ва унинг биноси. *Тошкент цирки.* ■ *Улар цирк олдидан ўтиб, алақандай ариқчалардан ҳатлашди.* П. Қодиров, Уч илди.

ЦИРКОНИЙ [лот. zirconium < нем. Zirkon < ф. Zirkon — тилларанг, олтин рангли ёки а. زرقون — қимматбаҳо тош; сурик] *ким.* Менделеев даврий системасининг IV гуруҳига мансуб кимёвий элемент, кумушсимон ялтироқ, қийин эрувчи қаттиқ металл. *Соф цирконий атом техникасида нейтронларни қайтарадиган конструкцион материал сифатида ишлатилади.* «ЎЗМЭ».

ЦИРКУЛЬ [лот. circulus — айлана, доира] Туш ёки қалам билан айлана, доира, ёйлар чизишга, чизиқлар, кесмалар узунлигини ўлчашга хизмат қиладиган чизмачилик асбоби; паргар. *Циркуль билан айлана чизмоқ. Циркуль игнаси. Циркуль оёқчаси. Чизмачилик циркули.*

ЦИРКУЛЯР [нем. Zirkular < лот. circularis — айланма] *эск.* Юқори раҳбар органлар томонидан ўзига қарашли ташкилотларга ёки барча тобе мансабдор шахсларга юбориладиган ёзма фармойиш, буйруқ; кўрсатма. *Циркуляр олмоқ. Циркуляр телеграмма.*

ЦИРКЧИ Цирк артисти. *Чорсунинг ўртасида иккита тахта аравада Юпатовнинг циркчилари тўхтаб, жар солар эдилар.* Ғ. Фулом, Шум бола. *Циркчи хотин ўзининг 12 «дўстлашган» тимсоҳлари билан майдонга чиқиб келади.* Газетадан.

ЦИРРОЗ [юн. kirrhos — сарғиш, малла ранг] *тиб.* Жигар, ўпка, буйрак каби аъзолардаги қалин бириктирувчи тўқималарнинг ўсиб, катталашуви оқибатида шу аъзонинг чандиқланиб бужмайиши ва шаклининг ўзгариши; склероз. *Жигар циррози.*

ЦИСТЕРНА [лот. cisterna — ҳовуз, ҳавза; сув ombори] **1** Суюқликлар, суюқ газлар, тўкиладиган маҳсулотлар сақланадиган ёки ташиладиган кўчма ёки стационар резервуар, идиш. *Дастлабки сув цистерналари Газлига етиб келди.* Газетадан.

2 Шундай резервуар ўрнатилган автомобиль, вагон ва ш.к. *Жавод машинасининг бункерини бўшатгани чиққан кезде кўчма*

заправка цистернаси келиб қолди. И. Раҳим, Жаводнинг жадвали.

ЦИСТЕРНАЛИ Цистерна ўрнатилган. *Цистернали вагон.*

ЦИСТИТ [юн. kystis — қовуқ + itis — яллиғланишни билдирувчи қўшимча] *тиб.* Қовуқнинг яллиғланиши билан характерланувчи касаллик. *Цистит касаллиги.* ■ *Цистит ўз вақтида даволанмаса, сурункали касалликка айланиб кетиши мумкин.* Газетадан. *Циститнинг олдини олишда шахсий гигиена қоидаларига риоя қилиш.. парҳезга эътибор бериш керак.* «Саломатлик» энциклопедияси.

ЦИТАТА [лот. citatum < citare — чақирмоқ, даъват қилмоқ; номламоқ] Бирор матндан, адабий, мусиқавий ва ш.к. асардан айнан кўчирилган парча; иқтибос. *Цитата келтирмоқ.* ■ *-Цитаталар ўринли, лекин назаримда, улар кўпайиб кетган, — талаба журъатсизлик билан ўз фикрини билдирди.* «Ёшлик».

ЦИТАТАБОЗЛИК Цитаталар келтиришга берилиб кетиш, ўринли-ўринсиз равишда цитаталар келтиравериш. *Цитатабозлик касали.* ■ *Цитатабозлик ва умумий гаплар билан вақтни олиш сингари ярамас ҳоллар ҳали батамом тугатилмаган.* Газетадан.

ЦИТО- [юн. kytos — идиш; омбор; ҳужайра] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, ўзи бирикиб келган сўзнинг ҳайвон ёки ўсимлик ҳужайраларига алоқадорлигини кўрсатади, мас., *цитокимё, цитология.*

ЦИТОДИАГНОСТИКА [cito.. + диагностика] *биол. тиб.* Тананинг бирор сиртидан ёки унинг суяқликларидан олинган ҳужайра унсурларини микроскопик тадқиқ этиш йўли билан касалликларни аниқлаш.

ЦИТОКИМЁ [cito.. + кимё] Ҳужайра тузилмаларининг кимёвий таркиби ва ўзгаришларини ўрганадиган фан; цитологиянинг бир бўлими. *Цитокимё соҳасидаги тадқиқотлар 19-асрнинг ўрталаридан 20-аср ўрталаригача айниқса жадал ривожланган.* «ЎЗМЭ».

ЦИТОЛИЗ [cito.. + юн. lysis — эриш; бузилиш] *биол.* Ҳайвон ва ўсимлик ҳужайрасининг одатдаги физиологик жараёнлар

ҳамда турли патологик ҳолатларда бутунлай ёки қисман эриши.

ЦИТОЛОГИЯ [cito.. + юн. logos — таълимот] Ҳужайраларнинг тузилиши ва функциясини, кўп ҳужайрали ва бир ҳужайрали организмлардаги аъзо ва тўқималарнинг ўзаро боғланиши ва муносабатларини ўрганувчи фан. *Ҳозир республикамиздаги мавжуд тиббиёт институтларида цитология гистология билан қўшиб ўқитилади.* «ЎЗМЭ».

ЦИТРУС [лот. citrus — лимон] Лимон, апельсин, мандарин каби ўсимликларнинг умумий номи. *Кавказ цитруслари. Цитрус меваси.* ■ *Цитрус ўсимликларини иқлимлаштириш юзасидан олиб борилган ажойиб ишлар ўз самарасини кўрсатмоқда.* Газетадан.

ЦИФЕРБЛАТ [нем. Zifferblatt < Ziffer — рақам + Blatt — варақ; қават, қатлам] Стрелкали ўлчов асбобларида рақамли бўлинишларга эга бўлган пластинка; у бўйлаб ҳаракатланадиган стрелка учи ўлчанаётган катталиқ қийматини кўрсатади. *Рўпарадаги юмалоқ тарози циферблати устидаги мил ҳаракатга келди.* С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар. [Соатнинг] *Циферблати ҳам эски, рақамларига доғ тушган.* Ў. Умарбеков, Соат.

ЦИФЕРБЛАТЛИ Циферблат ўрнатилган, циферблати бор. *Циферблатли тарози.*

ЦОКОЛЬ [итал. zoccolo] **1** *архит.* Бино, иншоот ташқи деворининг, ҳайкал ва ш. к.нинг фундамент устига қурилган ва юқори қисмига нисбатан олдинга бир оз туртиб чиққан пастки қисми. *Бино цоколи. Цоколь плитаси.* ■ *Цоколь пишиқ гишт, бетон ёки темир-бетон блоклардан ишланади.* «ЎЗМЭ».

2 *тех.* Электрон ва чўғланма лампаларда лампани патронга бириктиришга хизмат қиладиган конструктив қисм.

ЦУНАМИ [яп. — ажал ва вайроналик келтирувчи тўлқинлар] Сув остида ёки соҳил бўйида кучли зилзила бўлганда ёки сувости вулканлари отилганда, денгиз устида пайдо бўладиган жуда катта, ҳалокатли тўлқинлар. *Бир неча мамлакатларда аҳолини цунамидан хабардор қилиш хизматлари тузилган.* «ЎЗМЭ».